

Бешков – власт и власт – Бешков

Акад. Светлин Русев

За първи път се запознах с досието на Бешков покрай сценария на Петя Тетевенска за филма, над който работеха преди десетина години. И досега в архива ми стоят няколко разхвърляни листа с донесенията и на сътрудниците на следдеветосептемврийската държавна сигурност, и на царските тайни служби преди 9 септември 1944 г.!!!

Без да навлизаме в темата с досието и донесенията, сам по себе си този факт е показателен за отношението Бешков – власт и власт – Бешков! Независимо каква е властта, Бешков винаги е бил над нея и срещу нея, независимо от привидностите на взаимоотношенията им, иносказателните карикатури, апокрифната мисъл и слово. А закъснялото докосване до дневника на Бешков още повече разширява драмата на човешкото и общественото пространство на мисълта.

Излизането днес на досието и дневника на Бешков – от една страна, ни връща към една система с железен репресивен апарат, и от друга, чрез словото на Бешков – към духовни стойности, които до голяма степен са дефицитни за днешния ден, и от трета, изпраща ни в пространствата на морала и рисунката, на гражданското поведение на личности-икони, с които времето винаги ще бъде пред нас – като най-висока мярка на духовна и душевна хигиена.

Не си спомням навремето колко по-малки и по-големи изложби организирахме на Бешков, а те не бяха малко. Колко пъти по колко съм прехвърлял стотиците рисунки, карикатури, гвашове и учебни упражнения с текстове върху тях като някакво знаково заклинание за пространството, за анатомията, за характера и типа, за строежа на човешката фигура...

Имах щастието да слушам словото на Бешков, изнесено и споделено от безсмъртните Апостол Карамитев, Любчо Кабакчиев, Георги Черкелов. Преди няколко години Ицко Финци прочете непознати текстове на Бешков. Имах усещането и някога, и сега отново, че слушам изключителни изпълнения, различни като интерпретация на гениално музикално произведение, което изпълваше

пространството с мъдрост, доброта, много човечност и светлина. От време на време Сашо Бешков изваждаше някой все още непознат текст – писмата на Бешков до Паулина, до Никола Маринов..., а в последните години и тези дълбоки и тъжни страници от непознатия дневник на Бешков. И досега от първите откраднати минути в ателието на Бешков, в което почти нелегално се промъквахме, привлечени от мистерията на словото му, до докосването днес на рисунки или текст на Бешков, все повече съм убеден, че сиромашката ни страна е дарена с личност, далече над домашните ни критерии – съизмерима само с най-големите в световното семейство на духа. За съжаление ние никога не сме имали мярка за големите над нас и у нас. В най-добрия случай приживе ги приемахме и изравнявахме като едни от другите, а след това безхаберното, завистта и безпамятието постепенно ги изпращаха в една манипулирана история. И досега съм убеден, че Бешков – този най-голям между големите, е непознат (въпреки многото изложби и публикации) дори на тъй наречените специалисти. В този смисъл това издание с досието и словото на Бешков е колкото необходимо за гражданското ни самосъзнание, толкова и приносно за българската духовност. Приносно като дух, като нравствен и артистичен смисъл, като тревожна памет и не на последно място – като дом, в който светлината и мракът са живели заедно.

Преди години, в семейството на художника, прелиствайки старите скицници, буквално бяхме смазани от мащабите на едно огромно дело, за което се оказа, че знаем твърде малко. В същите скицници, в които моливът и перото са разпределяли и организирали хаоса на пространството – на същите хартии, в които любовта и омразата, иронията и смехът странно и неповторимо съжителстват в гражданската и човечна Бешкова позиция – естествено и непосредствено акварелът е прониквал и нарушавал чистотата на линията, гвашът се е намесвал в перото, за да се роди една друга, не по-малко ценна част от голямото дело – Бешков-живописеца! На едно от тези листчета, изпълнено с онези странни и свободни рисунки, които едновременно са размисъл, разговор със себе си и академична задача, кратък ръкописен текст завършваше с думите: *Отчаянието ми е пълно*. А в това време, по същото това време рисунките се трупали една след друга, отчаянието е търсило спасителната глътка въздух и е раждало жаждата по едно пространство, населено с хора и събития, разделени и събрани завинаги заедно в живота на Бешковата пластична вселена. В същото това време жалките информатори, с още по-жалки донесения са се блъскали в един светъл връх на мъдрост и светлина, работейки сребърниците си от Държавна сигурност. Събрани заедно, досието и дневникът на Бешков са едно от най-тъжните, драматични и силни свидетелства на времето.

Проблемите, които постави и реши Бешков, преди да бъдат изкуство са проблеми на морала, философията и политиката – на хуманизма. Той въведе морала в изкуството ни не като нравствено-педагогическа, а като естетическа категория, политиката не като тезис, а като лична съдба и позиция. И ако

всичко това не са литературни, а пластични образи, то е именно поради рядко овладяната дарба – линията и обемът, петното и пространството да изграждат образи и характери, събития и явления като проява на един пластичен свят, породен от съприкосновението на твореца със своето детство, с трепета на пролетта, с есента на живота, със следите, оставени от „писъците на изтезаваните“, с възхода и низостта на човека – с цялостната проява на битието му.

Малцина са авторите, които така ясно и определено са тръгнали от себе си като позиция и присъда, за да стигнат до мащаби и обобщения, граничещи с безкрайността, с пантеистичната връзка на човека със земята, с чувството за единството и общността на Вселената. Малцина са тези, които са минали през смеха и тъгата, за да стигнат до онази политическа острота и сила на изкуството, която наричаме борба. Едно движение на перото и четката е в състояние да разграничи истината от лъжата, силата от слабостта, няколко щриха или едно петно вече са отделили мрака от светлината, или жертвата от убиеца... Светлината и сянката – двете прояви на единното начало в зависимост от своята посока – при Бешков се наричат низост и падение, или върхове на духовно издигане. Безкрайността и необхватността на човека и неговите проявления Бешков оцени не само по неговото разнообразие, но и по неговите различни духовни функции и измерения. Той не само навлезе в субективните различия над всичко, до което се докосна, но разкри техните скрити връзки и значения – нещата, които не се виждат, но обясняват света – нещата, които преди да станат наша духовна истина, са станали творческа съдба, които преди да бъдат прозрение за вселената – са реалност, бит и ежедневие. Бешков постигна това, което се дава на малцина в живота на изкуството – преминал с дъх на прясно разоран чернозем през софийските улици, пребит и смазан в разкъсаното си сърце, в страданието той намери милост и прошка и за собствените си палачи. И видял ужасите на насието – му обяви война, издигна морала до естетическа категория, а пластическия закон – до нравствените измерения на духа. Илия Бешков постигна най-трудното – живя, страда и понесе съдбата на всичко, което беше негова рисунка.

Когато Бешков си отиде, беше приблизително на възрастта на тези, които все още понякога наричаме средно поколение. На всички ни се струваше безкрайно стар, като че ли познанието за времето, пространството и прозрението за хората му бяха донесли много възраст и много тъга – а днес е просто по-жив и много-много по-голям.

Дълго, до известна степен и днес, срещите и разговорите на Бешковите другари и студенти като че ли се смесваха и в известен смисъл „изместваха“ онзи Бешков, който принадлежи не само на спомените и познатите, на блестящата афористична мисъл и парадоксални доказателства, но преди всичко на рисунката и пространството, на гражданската позиция, на пластическите истини, на човека и вселената – онзи Бешков, който в малките пожълтели листчета, наранени от времето и болката на автора, беше събрал много човешка мъка,

надежда, вяра в хората и присъда над насилието. Дистанцията от онзи Бешков, който близките и познатите фамилиарно са наричали Илия, дядо Илия и т.н., не е много голяма. Доскоро бяха живи някои негови приятели, да не говорим за учениците – всички, които беше приел като равни, всички, които беше извисил до себе си и повел като пастир в проблемите на пространството, морала и философията, политиката, рисунката и светлината.

От днешна дистанция ми е почти необяснимо как този духовен Учител, който с рисунката владееше пространството и времето като развитие на човешките отношения, а човешките отношения – като изпитания и път към качеството на духа, как този древен аристократ и мислител, който носеше долнодъбнишката низина в себе си из парижките улици и музеи като памет за рода и спомен за минали животи – беше приел като равни дори непроверените в изпитанието!

Навремето, като студенти от „другите“ специалности, често със страхопочитание и респект пристъпвахме към неотразимо привличащото ни ателие по илюстрация, водено от Илия Бешков. В тази „светая светих“ за раждане и създаване на изкуство, изпълнена с любовта и обаянието на Бешков, всяка минута откраднато присъствие или преразказана мисъл от неговите ученици, ни изпълваше с нескрита завист към тези, които имаха възможност да общуват с Бешков, да го придружават като древен мъдрец от Академията до дома му, заедно с цялата вселена. А той населяваше краткия път покрай кестените на булевард „Руски“ (сега „Цар Освободител“) до улица „Янтра“ с безкрайността на пространството, с образи и закони, срещаше древността с неродени епохи – с неповторим хумор спореше с всички и най-много със себе си, и всеки жест, всяка дума или мисъл добиваха стойност и значение на символ и извикваха за живот странни видения, в които Паскал и Шекспир, Рембранд и Домие, Алековият Бай Ганьо, Дон Кихот и Санчо Панса, Моцарт и Бах неусетно се намесваха и също така със скоростта на мисълта неусетно си отиваха в други вселени, за да изпратят оттам като блясък от мълния неочаквани инвенции и прозрения.

А щастливците – щастливците с „изгорели“ купони от мензата, с празни стомаси и препълнени души, следваха своя Учител. И късно следобед, когато се завръщаха по същия път възбудени, изкушени и обсебени от мистерията на духа – търсеха в ученическите си рисунки истините, които бяха населили този колкото кратък, толкова и безкраен път на големи възможности и на още по-големи изпитания.

Бешков – изпитанието...!

Ноември 2014 г.

THE MAN OF THE CENTURY

*Проектът за паметник на Илия Бешков от скулптора Величко Минеков
(отлят като сълза, както написа поетът Лъчезар Еленков)*